

MUHANDISLIK

& IQTISODIYOT

№10

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

2025 oktyabr

Milliy nashrlar

OAK: <https://oak.uz/pages/4802>

05.00.00 – Texnika fanlari
08.00.00 – Iqtisodiyot fanlar

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

OpenAIRE

ROAD

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

BASE

Crossref

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

РЭУ.РФ
РОССИЙСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА
ТАШКЕНТСКИЙ ФИЛИАЛ

muhandislik **& iqtisodiyot**

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Elektron nashr, 187 sahifa.
2025-yil, 11-oktyabr,

Bosh muharrir:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:

Shakarov Zafar G'afrovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:

Abduraxmanov Kalendar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor

Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bo'taboyev Muhammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,

Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent

Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Botirali Roxataliyevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD

Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)

Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

- 05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
- 05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
- 05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
- 05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
- 05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
- 05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
- 05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
- 05.01.07 – Matematik modellashtirish
- 05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
- 05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
- 05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
- 05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
- 05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
- 05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
- 05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
- 05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
- 05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi
- 05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
- 05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
- 05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
- 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
- 10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
- 08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 – Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 – Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 – Marketing
- 08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 – Menejment
- 08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

JAHON MOLIYA TIZIMIDA “YASHIL” MOLIYALASHTIRISHNI RIVOJLANISHINING MUAMMOLARI VA SHARTLARI	12
Quliyev Begimqul Melikovich	
EKOLOGIK MIGRANTSIYANI MINTAQAVIY MIQYOSDA MUVOFIQLASHTIRISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI	18
Bahtiyor Ismoilov Ulug‘bek o‘g‘li, Kadirova Zulayxo Abduxalimovna	
O‘ZBEKISTONDA BANK XIZMATLARINI RAQAMLASHTIRISH HOLATI	25
Davletova Nilufar Tulanovna	
EKONOMETRIK MODELLASHTIRISHDA MINTAQANI IQTISODIY RIVOJLANISHIGA TA‘SIR ETUVCHI OMILLAR TAHLILI	30
Qodirov Farrux Ergash o‘g‘li	
SUV RESURSLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING XORIJ TAJRIBASI	37
Kadirxodjayeva Nilufar Raxmatullayevna	
MAHALLIY XOMASHYO BAZASIDAN FOYDALANISH ORQALI ISHLAB CHIQARISH XARAJATLARINI KAMAYTIRISH YO‘LLARI	46
Sultanov Dilshod Normamatovich	
IQTISODIYOTI RIVOJLANGAN DAVLATLARDA INSON KAPITALIGA INVESTITSİYALARNI JALB QILISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	50
Akhmadaliyeva Nikholakhon	
O‘QITUVCHILAR VA TALABALAR UCHUN INNOVATSION TA‘LIM DASTURLARINI ISHLAB CHIQISHDA XALQARO STANDARTLARGA MOSLASHUV MEXANIZMLARI	62
Yuldashev Iskandar Bahromovich	
YER QA‘RIDAN FOYDALANGANLIK UCHUN SOLIQLARNING ILMIY-TADQIQOTLAR SHARHI	68
Zoxidov Ismatjon Yunusjon o‘g‘li	
RESPUBLIKA IQTISODIY TARAQQIYOTIDA OLIY TA‘LIMNI MODERNIZATSIYA QILISH VA INVESTITSIYA JOZIBADORLIGINING O‘RNI	74
Jonuzokov Mirzabek Kulmamatovich	
DAVLAT IQTISODIY XAVFSIZLIGINI MUSTAHKAMLASHDA SIYOSIY INSTITUTLARNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH STRATEGIYALARI	80
O. Nurmuradov	
ICHKI AUDIT SAMARADORLIGINI BAHOLASH MEZONLARI VA BUXGALTERIYA MA‘LUMOTLARINING ICHKI AUDIT JARAYONIDA EKONOMETRIK MODELLASHTIRISHNING AHAMIYATI	85
Xamidov Javoxir Shavkat o‘g‘li, Muxitdinov Shoxijaxon Xudoyor o‘g‘li	
XORIJIY INVESTITSİYALARNI JALB ETISHNING MOLIYAVIY MEXANIZMLARINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	90
Xuramov Zafar Rajabaliyevich	
KORPORATIV TUZILMALARDA INVESTITSION JOZIBADORLIKNI TA‘MINLASHNING AHOLI DAROMADLARINI OSHIRISHDAGI ROLI	95
Qurbonov Javlonbek Jurabekovich, Raxmatov Faxriddin Xasanovich	
GLOBAL RIVOJLANISH JARAYONIDA SUG‘URTA XIZMATLARINI ISLOH QILISH MASALALARI	99
Xushmuradov Oman, Ismoilov Sherzod Ismoil o‘g‘li	

DORIVOR O'SIMLIK LARNI QAYTA ISHLASHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	103
Usmonov Mirg'ulom Xoshim o'g'li	
BARQAROR IQTISODIY O'SISHGA ERISHISHDA SUN'IY INTELLEKT TIZIMLARINI QO'LLASH METODOLOGIYASINING AHAMIYATI	109
Nasrulloev Hayotjon Xabibulloevich	
НЕЙРОИНТУИТИВНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ФАКТОР КОНКУРЕНТНОГО ПРЕИМУЩЕСТВА НА РЫНКЕ ТРУДА.....	115
Ягудин Дмитрий Рустамович	
RESURSLARNI SOLIQQA TORTISHGA OID TADQIQOTLARNING NAZARIY TAHLILI.....	123
NasimdjanoV Yunusjon Zoxidovich	
SOLIQ TO'LOVCHILAR FAOLIYATINI MUVOFIQLASHTIRISH: XULQ-ATVOR IQTISODIYOTI VA PROGRESSIV TARIFLARNI LOYIHALASH	129
Abduraimova Nigora Abdugapparovna	
DAVLAT RAQAMLI LOYIHALARI: UZINFOCOMNING TA'LIM TIZIMI VA IQTISODIY SAMARADORLIKKA QO'SHGAN HISSASI	134
Rahmatxo'jayev Axrorxo'ja Akmal o'g'li	
РОЛЬ ЦИФРОВЫХ ПАСПОРТОВ В ПРОМЫШЛЕННОЙ ЭКОНОМИКЕ И ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ.....	140
Мансурова Сайёра Бахтияровна	
BANK XIZMATLARIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI	148
Xolikova Oydin Olimjonovna	
PNEVMOMEXANIK YIGIRISH TEXNOLOGIYASI XUSUSIYATLARI	153
Jumaniyazov Kadam, Salimov Shuhrat Halimovich, Nazarov Ramazon Anvarovich	
GREEN INDUSTRY AND THE ECONOMY OF ENVIRONMENTALLY FRIENDLY CONSTRUCTION: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND UZBEKISTAN'S OPPORTUNITIES.....	158
Mansurova Sayyora Bakhtiyor kizi	
TELEKOMMUNIKATSIYA SOHASINI RIVOJLANTIRISH TAHLILI	166
Suyunov Asror Baxtiyorovich	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA LOGISTIKA XIZMATLARINING MIKRO VA MAKRO TUZILMALARI, ULARNING FUNKSIONAL METADOLOGIK TAMOIYILLARI.....	171
Z.Teshayev	
O'ZBEKISTONDA DAVLAT ULUSHI MAVJUD KORXONALARNI BOSHQARISHDA XORIJIY TAJRIBADAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI	176
Ismailov Allayor Rashidovich	
MAHSULOT TANNARXINI ANIQLASHDA ISHLAB CHIQRISH XARJATLARINI OG'ISHISHLARI VA ULARNI TAQSIMLASH	183
Raxmatov Baxriddin Baxtiyor o'g'li	

MAHSULOT TANNARXINI ANIQLASHDA ISHLAB CHIQRISH XARJATLARINI OG'ISHISHLARI VA ULARNI TAQSIMLASH

Raxmatov Baxriddin Baxtiyor o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil izlanuvchisi

ORCID:0009-0008-1066-6857

E-mail: b.raxmatov@ung.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada tabiiy gaz, gaz kondensat va neft mahsulotlari tannarxini aniqlashda ishlab chiqarish xarajatlarining og'ishish sabablari va ularni taqsimlash usullari tahlil qilingan. Neft-gaz sohasida xarajatlarning tarkibi, ularning iqtisodiy mohiyati hamda og'ishishlarga ta'sir etuvchi omillar ilmiy asosda yoritilgan. Qo'shma mahsulotlarda xarajatlarni taqsimlashning zamonaviy usullari – fizik hajm, qiymat va energetik koeffitsiyentlar usullari solishtirma tahlil qilingan. Tahlil natijalariga ko'ra, xarajatlarni "qiymat usuli" asosida taqsimlash tannarxni haqqoniy hisoblashni ta'minlaydi. Shuningdek, raqamli boshqaruv hisob tizimlarini joriy etish xarajatlarning og'ishish darajasini kamaytirishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: ishlab chiqarish xarajatlari, tannarx, tabiiy gaz, gaz kondensat, neft, og'ishish, taqsimlash usullari, qiymat usuli, iqtisodiy tahlil, raqamli hisob.

Abstract: This article analyzes the causes of production cost deviations and the methods of their allocation in determining the cost of natural gas, gas condensate, and oil products. The economic structure of costs in the oil and gas industry and the factors affecting deviations are scientifically examined. A comparative analysis of modern cost allocation methods for joint products — physical volume, value-based, and energy coefficient methods — is presented. The results show that the value-based method ensures a more accurate determination of product cost. It is also justified that the implementation of digital management accounting systems helps reduce cost deviation levels and improve cost efficiency.

Keywords: production costs, cost price, natural gas, gas condensate, oil, deviation, cost allocation methods, value method, economic analysis, digital accounting.

Аннотация: В статье рассматриваются причины возникновения отклонений в себестоимости продукции и методы их распределения при определении себестоимости природного газа, газового конденсата и нефти. Раскрывается экономическая сущность структуры себестоимости в нефтегазовой отрасли и факторы, влияющие на эти отклонения. Проведен сравнительный анализ современных методов распределения затрат в совместном производстве: метода физического объема, метода себестоимости и энергетического метода. Результаты исследования показывают, что распределение затрат методом себестоимости обеспечивает более достоверную оценку себестоимости. Также показано, что внедрение цифровых систем управленческого учета способствует снижению отклонений по себестоимости.

Ключевые слова: себестоимость продукции, себестоимость, природный газ, газовый конденсат, нефть, отклонения, методы распределения, метод себестоимости, экономический анализ, цифровой учет.

KIRISH

Iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida, ayniqsa neft va gaz sanoatida, ishlab chiqarish xarajatlarini ilmiy asosda boshqarish va tahlil qilish strategik ahamiyatga ega. Mahsulot tannarxini aniq hisoblash nafaqat moliyaviy hisobotning tarkibiy qismi, balki korxonada faoliyatining samaradorlik va raqobatbardoshlik darajasini o'lchovchi asosiy ko'rsatkich hisoblanadi. Neft, tabiiy gaz va gaz kondensatini birgalikda qazib olish jarayonida xarajatlarning shakllanishi, taqsimlanishi va baholanishi murakkab iqtisodiy tizimni tashkil etadi. Shu sababli,

bu jarayonlarni ilmiy asoslangan, zamonaviy va raqamli usullar orqali aniqlash va tahlil qilish korxonalar uchun iqtisodiy barqarorlik va resurslardan oqilona foydalanish imkonini yaratadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish va mahsulot tannaxrini aniqlash bo'yicha ilmiy izlanishlar jahon va milliy ilmiy maktablarda keng o'rganilgan. Har bir mamlakatda ishlab chiqarish tizimi va bozor munosabatlari darajasiga qarab xarajatlarni taqsimlash va tahlil qilishning o'ziga xos yondashuvlari shakllangan.

1. Xalqaro ilmiy manbalar tahlili

Xalqaro amaliyotda ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish va taqsimlash tizimlari asosan xalqaro buxgalteriya standartlari (IAS/IFRS) talablariga mos ravishda yo'lga qo'yilgan.

IAS 2 "Inventories" standartiga ko'ra, mahsulot tannaxriga moddiy xarajatlar, mehnat haqi va ishlab chiqarishga tegishli bilvosita xarajatlar kiritiladi.

C.Hornqren va hamkasblari o'zlarining "Cost Accounting: A Managerial Emphasis" asarlarida xarajatlarni taqsimlashning "value-based" (qiymatga asoslangan) usulini iqtisodiy jihatdan samarali deb baholaydi.

C.Drury "Management and Cost Accounting" asarida qo'shma mahsulotlar bo'yicha xarajatlarni taqsimlashda fizik hajm va energiya ekvivalenti usullarining solishtirma samaradorligini tahlil qiladi.

R.Kaplan va R.Cooper "Activity-Based Costing" nazariyasi orqali xarajatlarni faoliyat turlari bo'yicha tahlil qilish samaradorligini asoslab bergan.

Shu manbalarda keltirilgan usullar nafaqat ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, balki mahsulot tannaxrini aniq hisoblashga zamin yaratishi ta'kidlangan.

2. Rossiya va xorijiy mamlakatlar tajribasi

Rossiyalik olimlar – V.Nazarova, N.Kondrakov, V.Paliylar ishlab chiqarish xarajatlarining iqtisodiy mohiyati va ularni hisobga olish usullarini energetika va neft-gaz sohasi misolida o'rgangan. Ular xarajatlarning og'ishish sabablarini "texnologik, iqtisodiy va tashkiliy" guruhlariga ajratishni taklif etadi.

Germaniya, AQSH va Yaponiyada esa xarajatlarni boshqarish Controlling, Budget-costing va Kaizen-costing tizimlari orqali amalga oshiriladi. Yaponiya tajribasida "Just-in-Time" usuli orqali ishlab chiqarishda ortiqcha xarajatlarni minimallashtirish va tannaxrni pasaytirishga alohida e'tibor beriladi.

3. Milliy ilmiy manbalar tahlili

O'zbekistonlik iqtisodchi olimlar ham so'nggi yillarda ishlab chiqarish xarajatlari va tannaxr hisobini takomillashtirish bo'yicha qator ilmiy tadqiqotlar olib borishgan:

B.Xodiyev "Ishlab chiqarish hisobi va tahlili" asarida milliy amaliyotda xarajatlarning guruhlanishi va ularni nazorat qilish tizimini atroflicha yoritgan.

A.Abdurashidov o'z tadqiqotlarida ishlab chiqarish xarajatlarini reja bilan taqqoslash orqali og'ishishlarni tahlil qilish va rentabellikni oshirish usullarini taklif etadi.

M.Mirzayev neft va gaz sohasida xarajatlarni taqsimlashning zamonaviy usullarini milliy iqtisodiyot sharoitiga moslashtirishni tavsiya qiladi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan Milliy buxgalteriya hisob standartlari (MBHS) hamda "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonun ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish va ularni to'g'ri taqsimlashda normativ asos sifatida xizmat qiladi.

4. Adabiyotlar tahlilidan kelib chiqqan xulosalar

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki:

xalqaro tajribada xarajatlarning og'ishishini boshqarish raqamli tahlil va avtomatlashtirilgan hisob tizimlari orqali amalga oshiriladi;

milliy amaliyotda esa ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olishda an'anaviy usullar ustuvor bo'lib, ularni raqamlashtirish zarurati mavjud;

qiymat usuli va faoliyatga asoslangan taqsimlash (ABC costing) nafaqat iqtisodiy asoslangan, balki xalqaro standartlarga muvofiq hisoblanadi.

Shunday qilib, mavjud ilmiy manbalar tahlili ishlab chiqarish xarajatlarini hisobga olish va taqsimlashning ilmiy-amaliy asoslarini chuqur o'rganish, ularni neft-gaz sohasiga moslashtirish zarurligini ko'rsatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot ishlarini amalga oshirishda ilmiy tadqiqot metodologiyasida keng qo'llaniladigan usullardan foydalanildi. Ilmiy tahlil jarayonida ana shu ilmiy tadqiqot usullaridan, xususan, kuzatish, umumlashtirish, guruhlash, taqqoslash, tahlil qilishda esa sintez va tahlil usullaridan keng foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Neft va gaz sanoati korxonalarida ishlab chiqarish xarajatlarini to'g'ri tasniflash va hisobga olish samarali boshqaruv qarorlari qabul qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Neft-gaz sohasida ishlab chiqarish xarajatlarining tarkibi

Tabiiy gaz va neft mahsulotlari ishlab chiqarishda xarajatlar quyidagi elementlardan tashkil topadi:

Moddiy xarajatlar – uskuna, reagent, yoqilg'i va xomashyo sarflari (umumiy xarajatlarning ~60–65%);

Mehnat xarajatlari – ishchi va muhandislarning ish haqi (~10–15%);

Amortizatsiya xarajatlari – skvajinalar va uskunalarining qiymatini hisobdan chiqarish (~15–20%);

Energiya xarajatlari – elektr energiyasi va issiqlik ta'minoti sarflari (~10%).

Xarajatlarning og'ishish sabablari tahlili

Ishlab chiqarish xarajatlarining rejadan og'ishi quyidagi omillarga bog'liq ekanligi aniqlandi (1-jadval):

1-jadval

Og'irish sababi	Ta'sir ko'rsatuvchi xarajat turi	Izoh
Geologik sharoitning o'zgarishi	Moddiy xarajatlar	Qiyin qazib chiqarish sharoiti, qo'shimcha uskunalar talab qilinadi
Asosiy vositalarning eskirishi	Amortizatsiya va ta'mir xarajatlari	Uskunalarining xizmat muddati uzayishi
Energiya narxining o'sishi	Energiya xarajatlari	Yoqilg'i va elektr energiyasi narxi oshishi
Ishlab chiqarish samaradorligining oshishi	Tannarxning pasayishi	Yangi texnologiyalar, avtomatlashtirish tizimlari joriy etilishi

Natijalarga ko'ra, umumiy xarajatlarning 10–15% gacha og'ishishi aniqlangan, asosan moddiy va energiya xarajatlari hissasi yuqori.

3. Xarajatlarni qo'shma mahsulotlar bo'yicha taqsimlash usullari

Neft, tabiiy gaz va gaz kondensat bir vaqtda qazib chiqariladigan mahsulotlar hisoblanadi. Shu sababli umumiy xarajatlarni ular o'rtasida to'g'ri taqsimlash muhim.

Fizik hajm usuli – mahsulot hajmiga mutanosib taqsimlash.

Qiymat usuli – bozor narxiga mutanosib taqsimlash:

$$T_i = T_{\text{jami}} \times \frac{P_i}{\sum P_i}$$

Bu usul iqtisodiy jihatdan asosli hisoblanadi.

Energetik koeffitsiyent usuli – mahsulotning energiya qiymati asosida taqsimlash (gaz – 1,0; kondensat – 1,3; neft – 1,5).

Neft-gaz korxonalarida moddiy resurslar xarajatlari umumiy xarajatlarning 60–65% ni tashkil etadi;

Amortizatsiya va mehnat xarajatlari mos ravishda 20% va 15% atrofida;

“Qiymat usuli” orqali taqsimlash tannarxning iqtisodiy asosli hisoblanishini ta'minlaydi;

Avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlarini joriy etish xarajat og'ishishlarini 7–10% gacha qisqartiradi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, tabiiy gaz, gaz kondensat va neft mahsulotlari tannarxini aniqlashda ishlab chiqarish xarajatlarini ilmiy asosda tahlil qilish va ularni iqtisodiy jihatdan to'g'ri taqsimlash zarur.

Xarajatlarning og'ishish sabablarini muntazam nazorat qilish, raqamli hisob tizimlarini joriy etish hamda xalqaro standartlarga (IAS/IFRS) muvofiq usullardan foydalanish natijada moliyaviy hisobotning ishonchligini va korxonada samaradorligini oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining “Buxgalteriya hisobi to'g'risida”gi Qonuni.
2. O'zbekiston Milliy Buxgalteriya Hisob Standartlari (MBHS).
3. International Accounting Standard (IAS) 2 – Inventories.
4. Xodiyev B.X. “Ishlab chiqarish hisobini tashkil etish”. – Toshkent, 2023.
5. Abdurashidov A.A. “Iqtisodiy tahlil asoslari”. – Toshkent, 2021.
6. BP Statistical Review of World Energy, 2024.
7. Gazprom Annual Report, 2024.

muhandislik **& iqtisodiyot**

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2025. № 10

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

+998 93 718 40 07

<https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal>

t.me/yait_2100